

Autobiografia Literatura Kultura Media
nr 2 (15) 2020 s. 33–39
ISSN 2353-8694, e-ISSN 2717-4361
DOI: 10.18276/au.2020.2.15-03

TEORIE

AGNIESZKA SOBOLEWSKA*

Sorbonne Université, Uniwersytet Warszawski

Życiopisanie i modernizm: Maxa Saundersa uwagi o autobiografikcji

Streszczenie

Artykuł stanowi analizę i wprowadzenie do zamieszczonego dalej tekstu Maxa Saundersa *Autobiografikcja. Eksperymenty z życiopisaniem od przełomu wieków po modernizm*. Autorka objaśnia pochodzenie i znaczenie tytułowego pojęcia autobiografikcji, a następnie przedstawia stanowisko Saundersa w debacie na ten temat. Poddawszy krytycznemu omówieniu najważniejsze konteksty tego mniej znanego w polskim dyskursie akademickim zagadnienia, przybliżyła w konkluzji wnioski Saundersa, który przekonuje, iż zjawisko zacierającej się granicy między faktem a fikcją w pisarstwie autobiograficznym należy datować nie na czasy najnowsze, lecz na znacznie wcześniejszy okres modernizmu.

Słowa kluczowe

Max Saunders, autobiografikcja, modernizm

Max Saunders należy do głównych przedstawicieli tzw. Nowych Badań nad Modernizmem (*The New Modernist Studies*), w których jednym z centralnych zagadnień jest pytanie o związek literatury tego okresu z dokumentami osobistymi¹. W polu namysłu badaczy pojawiają

* Kontakt z autorką: agnieszka.wieckiewicz@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2119-7215.

¹ Nowe Badania nad Modernizmem uformowały się wraz z powstaniem Modernist Studies Association w 1999 r. W ostatnich dwóch dekadach coroczne międzynarodowe konferencje Towarzystwa, a także dwa czasopisma naukowe – „Modernism/Modernity” i „Modernist Cultures” – stały się platformą dla transnarodowej

się pytania o codzienność autorek i autorów modernistycznych, jak też o łączące ich relacje. Trudno znaleźć lepsze źródło informacji o życiu pisarzy, a także o ich wzajemnych inspiracjach, niż dzienniki, pamiętniki bądź listy. Chociażby z tego powodu życiopisanie okazuje się niezwykle istotne dla badania modernizmu/modernizmów rozumianych jako sieć relacji między konkretnymi ludźmi, jako przestrzeń interakcji między odmiennymi dziedzinami praktyk twórczych, jako dialog między sztuką a polityką. Ważny jest tutaj kontekst kulturowy, w którym dane dzieło się rozwija. W Nowych Badaniach nad Modernizmem stawia się pytania chociażby o wpływ przemian modernizacyjnych na wyobraźnię modernistycznych autorów i autorek, jak również o wagę społecznych norm, które w mniejszym bądź większym stopniu zaważyły na biografach modernistów.

Na tak zarysowanym tle artykuł Saundersa nie tylko wpisuje się w zakres NBM, lecz także otwiera nowe pole do namysłu. W centrum zainteresowania autora znalazły się bowiem nie tyle konkretne dzieła literackie, ile praktyki czytelnicze. Innymi słowy – inspiracji metodologicznych nie szuka on we współczesnych teoriach krytycznych, ale w krytyce literackiej przełomu XIX i XX wieku. Na przewodnika w myśleniu o modernistycznej literaturze autor wybiera Stephena Reynoldsa (1881–1919), pisarza i krytyka znanego dziś głównie specjalistom. Próbę eseistyczną jego autorstwa, poświęconą bliskiemu związkowi fikcji i autobiografii, pt. „Autobiografikcja”² Saunders traktuje jako doniosłą nie tylko w czasie jej powstania (1906), lecz także jako ważną dla literatury, która dopiero nadejdzie. Czytelnicza przenikliwość skłania Reynoldsa do wprowadzenia pojęcia, które pozwoliłoby krytykom literackim nazwać zjawisko upowszechniania się tekstów z pogranicza fikcji i auto/biografii,

dyskusji o przyszłości badań nad modernizmem. Do głównych założeń NBM należą m.in. poszerzenie ram czasowych literatury modernistycznej (często podaje się lata 1890–1945), przyjęcie perspektywy transnarodowej i poliglotycznej, uwzględnienie zależności dzieła literackiego od politycznego i społecznego kontekstu jego powstania, wykorzystanie do analizy kategorii, takich jak: „rasa”, „klasa”, „płeć kulturowa”, a także uwzględnienie znaczenia środków masowego przekazu dla rozwoju literatury i sztuki modernizmu. Interesujący przegląd najważniejszych perspektyw w nowych studiach nad modernizmem zaproponowali Douglas Mao i Rebecca L. Walkowitz, „The New Modernist Studies”, *PMLA* 123 (2008), 3: 737–748. Jednym z dominujących ośrodków badawczych dla nowych badań nad modernizmem jest obecnie Oxford Centre for Life-Writing działający na Uniwersytecie Oksfordzkim. Podaję kilka przykładowych pozycji z literatury powstałej w ramach działania Centrum: Laura Marcus, *Dreams of Modernity. Psychoanalysis, Literature, Cinema* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014); taż, *Auto/biographical Discourses: Theory, Criticism, Practice* (Manchester: Manchester University Press, 1994); taż, red. *Sigmund Freud's the Interpretation of Dreams: New Interdisciplinary Essays* (Manchester: Manchester University Press, 1999); David Bradshaw, Laura Marcus, Rebecca Roach, red. *Moving Modernisms. Motion, Technology, and Modernity* (Oxford: Oxford University Press, 2016); Max Saunders, *Self Impression: Life-Writing, Autobiografikcja, and the Forms of Modern Literature* (Oxford: Oxford University Press, 2010); tenże, *Imagined Futures: Writing, Science, and Modernity in the To-Day and To-Morrow Book Series, 1923–31* (Oxford: Oxford University Press, 2019).

² Stephen Reynolds, „Autobiografikcja”, *Speaker* 15 (1906), 366: 28, 30.

zarazem wykraczających poza ramy tradycyjnej powieści autobiograficznej. Ów niewielkich rozmiarów artykuł – pomimo zapewnień autora o marginalności przedmiotu jego zainteresowań – Saunders uznaje za przełomowy dla literatury pierwszych trzech dekad XX wieku. Jego rewolucyjność polega przede wszystkim na rozpoznaniu fenomenu zacierania granic między odmiennymi gatunkami literackimi i osobistymi – między dyskursami prawdy oraz językiem niczym nieskrępowanej fantazji.

Według Reynoldsa autobiografikcja jest to „forma literacka bezpośrednio i intymniejsza niż jakakolwiek inna z wyjątkiem poezji”³. Pisarz łączy ją z przeżyciem duchowym bliskim epifanii, niekiedy zaś kryzysowi psychicznemu. Podstawową rolą tekstu autobiograficznego, w którym istotny jest opis „życia wewnętrznego”, pozostaje ukojenie. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że pisarz odsłania przed czytelnikiem nie tylko tajniki swego doświadczenia (najczęściej trudnego i przykrego), lecz także pokazuje, w jaki sposób udało mu się przezwyciężyć kryzys i wyjść z trudnej sytuacji. Niesienie pocieszenia nie jest jednak jedyną funkcją autobiografikcji w rozumieniu Reynoldsa. Dostrzega on bowiem, że eksperymentalne podejście do tekstu, które najczęściej prowadzi do zatarcia różnic gatunkowych, staje się dla autorów szansą na odsłonięcie szczegółów z życia osobistego, jednocześnie pozwalając im samym pozostać w ukryciu. Pisarz formułuje to następująco:

Poza wszystkim, jeżeli pisarz odsłonił przed światem więcej intymnych szczegółów niż był gotów ujawnić przyjacielowi, nic dziwnego, że chce pozostać w ukryciu, przynajmniej do czasu, kiedy zobaczy, jak świat zareaguje na jego wyznanie – brakiem zainteresowania, pobłażliwością lub sympatią⁴.

W tym sensie autobiografikcję można postrzegać zarówno jako maskę, jak i rodzaj pośmiertnego listu do współczesnych.

Rozpoznawana przez Reynoldsa granica między prywatnym a publicznym zyskuje w omawianym eseju dwa wymiary. Przede wszystkim dotyczy napięcia rodzącego się między dojmującą potrzebą opowiedzenia o swoim życiu – pragnieniem zderzenia maski i pokazania się innym ludziom w prawdziwej postaci – a strachem przed niebezpiecznym ujawnieniem, które może (choć nie musi) przysporzyć autorom problemów z krytyką bądź z władzą (jak stało się w przypadku Oscara Wilde’a w 1895 roku). Strach o utrzymanie życia prywatnego w tajemnicy mógł być podyktowany różnymi czynnikami, często jednak, jak zauważa Saunders, wiązał się

³ Tamże, 28.

⁴ Max Saunders, „Autobiografikcja. Eksperymenty z życiopisaniem od przełomu wieków po modernizm” (przekład w niniejszym numerze „Autobiografii Literatury Kultury Mediów”).

z nienormatywną orientacją psychoseksualną, która, ze względu na brak społecznej akceptacji, zmuszała pisarzy – w tym samego Reynoldsa – do poszukiwania języka umożliwiającego jednocześnie mówienie o tym, co najbardziej osobiste i zamaskowanie się.

Na przełomie XIX i XX wieku do głosu doszło przekonanie, że prawda pozostaje jedynie niedoścignionym ideałem. Grunt przygotowały tutaj romantyczna fascynacja jednostką, subiektywizm ostatnich dekad XIX wieku (oraz towarzyszące mu dyskusje nad wartością ekspertyzy introspektywnej), a także filozofia antypozytywistyczna. Piszącym na przełomie wieków i w pierwszej dekadzie XX stulecia nieobce było przekonanie Friedricha Nietzschego, że prawda jest jedynie zestawem (mniej lub bardziej przekonujących) metafor. Ślad myśli niemieckiego autora rozpoznajemy chociażby w twierdzeniu Reynoldsa, zgodnie z którym autobiografia z konieczności opiera się na mniejszej lub większej inwencji autorów, co nie wpływa jednak na wiarygodność samego tekstu. Saunders łączy oba te tropy, wskazując zarówno na rzeczywiste biografie autorów modernistycznych (podając przykłady nienormatywnej orientacji psychoseksualnej Reynoldsa, Gertrude Stein i Virginii Woolf), jak i na zmieniające się rozumienie kategorii prawdy, a w konsekwencji i oczekiwania czytelników wobec dyskursów zapewniających o swej prawdziwości.

Podstawowym założeniem Saundersa jest przekonanie, że wprowadzone przez Reynoldsa pojęcie autobiografiki mówi coś szczególnie istotnego o literaturze dojrzałego modernizmu. Z jednej strony poprzez wskazanie na obecność eksperymentalnego podejścia do życiopiśania pod koniec XIX wieku jasne jest, że gry z auto/biografią nie są wynalazkiem pojawiającym się dopiero w późnych latach dwudziestych XX wieku. Z drugiej strony badacz stara się pokazać, że uznanie literackiego modernizmu za elitarny, hermetyczny i intertekstualny prąd, który – dążąc do „prawdziwej” sztuki – ma niewiele wspólnego z gatunkami z zakresu intymistyki (tekstami i zapiskami podejmującymi kwestie tak prozaiczne, jak codzienność ich autorów), jest błędne. Saunders podkreśla:

Moderniści mogą odczuwać, że fikcja lub poezja stały się nazbyt autobiograficzne; że autobiografia została wciągnięta w gatunki, które miały być obiektywne oraz impersonalne. Chociaż brzmi to jak bliski Eliotowi antyromantyczny apel o bezosobowość, esej Reynoldsa pozwala podejść do tego problemu inaczej. Zamiast krytyki „autoekspresji” proponuje refleksję nad dziełem, które pozostawia nas niepewnymi, co do swego konfesyjnego charakteru⁵.

⁵ Tamże.

Jeśli czytelnicy nie mogą być pewni konfesyjnego charakteru dzieła, które przedstawia się im jako autobiograficzne, to problematyczne okazuje się również samo pojęcie autobiograficzności odniesione do dzieł z założenia opartych na fikcji (powieść, opowiadanie) oraz „fikcjonalności” tekstów osobistych, w domyśle opartych na rzeczywistych wydarzeniach (biografia, autobiografia, publikowane dzienniki i pamiętniki).

Problem ten – twierdzi Saunders – jest kluczowy dla najważniejszych twórców modernistycznych od Thomasa Stearnsa Eliota po Virginie Woolf. Dlatego też „zamiast postrzegać modernizm jako zwrot przeciwko romantycznej poezji i wiktoriańskiej krytyce biograficznej, powinniśmy traktować go jako reakcję na pojawienie się autobiografiki”⁶. *Orlando* (parodia biografii) autorstwa Woolf czy *Autobiografia Alicji B. Toklas Stein* (ironiczna gra podjęta z gatunkiem autobiografii) stanowią ikoniczne teksty dla badacza, w których fikcja miesza się z prawdą (biografia fikcyjnej osoby bazująca na rzeczywistej historii rodziny), a obietnica mówienia prawdy o sobie pod swoim nazwiskiem nie zostaje dotrzymana (Gertrude Stein w masce Alicji B. Toklas opowiada o samej sobie oraz o ich wspólnym życiu). Oba przykłady stanowią zatem modernistyczne autobiografiki w znaczeniu, jakie temu terminowi przypisywał Reynolds. Saunders zwraca jednak uwagę na problem definicyjnej nieprecyzyjności zauważalnej w eseju pisarza. Reynolds chce bowiem postrzegać autobiografikę wąsko, traktując ją jako rodzaj tekstu wykorzystującego elementy fantazji twórczej do zaświadczenia o osobistym przeżyciu bądź przebytej drodze duchowej, a zarazem pochyla się nad dziełami, które eksperymentują z życiopisaniem, łącząc gatunki osobiste z fikcją. Co więcej to właśnie z nich czyni istotny kontekst dla rozpoznanego przez siebie gatunku. Chociaż Saunders nie odpowiada jednoznacznie na pytanie, co zrobić z (nie)precyzyjnością definicji Reynoldsa, zauważa, że jej nieokreśloność zdaje się dobrze oddawać cechy gatunku, który pragnie nazwać. Autobiografika „rozwija się (...), pozostając zarazem określona i nieokreślona”⁷; jest szczególnym rodzajem maski, która zamiast skutecznie ukrywać, ukazuje człowieka takim, jakim rzeczywiście jest.

Prezentowany artykuł Saundersa wydaje mi się ważny z kilku powodów: po pierwsze, daje pobieżny wgląd w dzieła autorów mniej znanych na polskim gruncie; po drugie, może otworzyć nowe przestrzenie dla refleksji teoretyczno-literackiej w Polsce; po trzecie, skłania do czujności, która powinna cechować współczesnych badaczy literatury zmagających się z niekontrolowanym przyrostem nowo humanistycznych pojęć. Autobiografika stanowi dla Saundersa dobry przykład niewiedzy (a może naiwności?) cechującej wielu badaczy. Oto postmodernistycznie brzmiące słowo, które zaczęło robić karierę na przełomie XX

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

i XXI wieku i było traktowane jako produkt najnowszych trendów w badaniach literackich, okazało się wynalazkiem pisarza i krytyka literackiego z przełomu XIX i XX wieku! Pozornie niewielkie odkrycie Saundersa można potraktować jako szansę: zamiast szukać nowych kategorii i tworzyć zawiłe zbitki słowne, niekiedy warto zwrócić się do krytyki literackiej ubiegłych wieków, która pozwala pomyśleć o literaturze poza współcześnie dominującymi ramami teoretyczno-metodologicznymi.

Bibliografia

- Bradshaw, David, Laura Marcus, Rebecca Roach, red. *Moving Modernisms. Motion, Technology, and Modernity*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Mao, Douglas, Rebecca L. Walkowitz. „The New Modernist Studies”. *PMLA* 123 (2008), 3: 737–748.
- Marcus, Laura. *Auto/biographical Discourses: Theory, Criticism, Practice*. Manchester: Manchester University Press, 1994.
- Marcus, Laura. *Dreams of Modernity. Psychoanalysis, Literature, Cinema*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Marcus, Laura, red. *Sigmund Freud's the Interpretation of Dreams: New Interdisciplinary Essays*. Manchester: Manchester University Press, 1999.
- Reynolds, Stephen. „Autobiografiction”. *Speaker* 15 (1906), 366: 28, 30.
- Saunders, Max. „Autobiografikcja. Eksperymenty z życiopisaniem od przełomu wieków po modernizm”. *Autobiografia: Literatura. Kultura. Media* 2 (2020).
- Saunders, Max. *Imagined Futures: Writing, Science, and Modernity in the To-Day and To-Morrow Book Series, 1923–31*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Saunders, Max. *Self Impression: Life-Writing, Autobiografiction, and the Forms of Modern Literature*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Life-writing and modernism: Max Saunders on autobiografiction

Summary

The article is an analysis to Max Saunders' research paper entitled „Autobiografiction: Experimental Life-Writing from the Turn of the Century to Modernism”. The Author explains the meaning and origins of the term „autobiografiction”, as well as introduces the Reader to Saunders' approach to the matter. She also offers a commentary to this issue as well as to Saunders' argument, that the process of blurring the divide between fact and fiction in autobiography should be by far precedes the contemporary claims.

Keywords

Max Saunders, autobiografiction, Modernism

Translated by Agnieszka Sobolewska

PROSIMY O CYTOWANIE TEGO ARTYKUŁU JAKO:

Agnieszka Sobolewska, „Życiopisanie i modernizm: Maxa Saundersa uwagi o autobiograficji”,
Autobiografia Literatura Kultura Media 2 (2020), 15: 33–39. DOI: 10.18276/au.2020.2.15-03